

К.І.н. Лазуренко В.М., к.і.н. Вовкотруб Ю.М.
Черкаський державний технологічний університет, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД УКРАЇНСЬКОГО ЧУМАЦТВА

*Ой фортуно ж, ти, небого,
Послужи ж мені немого!
Служилась у хазяйстві,
Та й служила у бурлацтві,
Ще й послужи у чумацтві!
З народної пісні **

Хто ж займався чумацтвом? Які соціальні верстви приймали у ньому найбільшу участь? Д. Яворницький в «Історії запорозьких козаків» вважав чумаків «товариською асоціацією» [1, 522]. Дмитру Івановичу заперечував І. Слабеев, оскільки він вважав, що чумацтво мало соціально-класову основу, що вело до збагачення частини чумаків та експлуатації наймитів [2, 27].

За своїм соціальним складом чумаки не були однорідною масою і різні шляхи приводили їх до цього промислу. Чумакували переважно козаки та державні селяни, подекуди – міщани, духовенство та поміщики. Чумацький промисел був суто чоловічою сферою діяльності, що зумовлювалося трудомісткістю та небезпечністю праці. В соціальному плані він був доступний далеко не кожному козакові чи селянинові. Щоб ним займатися, потрібно було мати насамперед воза («мажу», «паровищо») і бодай пару дорідних волів. Більшість чумаків володіли однією-двома парами тяглових тварин і відповідною кількістю «паровиць»; менша, заможніша частина – десятками волів і транспортних засобів. Бідніших селян часто наймали за погоничів тварин. Це давало їм шанс у перспективі стати самостійними прасолом, тому що за роботу в перше літо господар давав наймиту пару волів, з якими й починалася щаслива або нещаслива доля чумака [3, 340; 4, 9].

В документах XVII століття найчастіше зустрічаються відомості про чумаків-козаків. Можна гадати, що в XVII столітті, як і раніше, козаки становили найчисленнішу групу чумаків. Окрім рядового козацтва, чумацтвом займалась старшинська верхівка. Зокрема, є дані про те, що в Коломию по сіль їздив Тиміш – син гетьмана України Богдана Хмельницького [2, 27].

Чумакував у дитинстві і відомий український поет Тарас Григорович Шевченко. Його батько, а це доведений історично факт, був чумаком. Як засвідчують біографи відомого поета, разом з батьком, малий Тарас подорожував у Крим по сіль. Мандруючи, майбутній поет глибинніше знайомився з тодішнім життям на території України. Слухаючи розповіді людей цих країв, Тарас поринав у славі минулі, наповнені героїзмом часи історії нашої держави, що згодом яскраво про-

явилося у його поетичній та художній творчості. Чумаки неодноразово згадуються у його творах. Наприклад, у вірші «У неділю не гуляла...»:

*Іде чумаки з-за Лиману
З чужим добром, безталанний,
'бужі воли поганяє,
Поганяючи, співає... [5, 111].*

Крім того, Т. Шевченкові належать ряд художніх полотен на яких зображені чумаки, а саме «Коло Седнева» (1846) та «Чумаки серед могил» (1846) [6].

На початку XIX століття чимало кріпаків йшли в чумаки: поміщики їх радо відпускали, бо за кілька років кріпак приносив великий грошовий викуп (в середньому тисячу карбованців) [4, 11].

Отже, чумацтво в свій час було найприбутковішим видом діяльності і дозволяло досить швидко сконцентрувати в своїх руках значні капітали. Серед чумаків було багато дуже заможних людей. Досить згадати, що саме з чумацького середовища постали великі українські землевласники і мільйонери Харитоненки й Терещенки. Специфіка цього роду діяльності сприяла появі цілого соціального пласту, яка глибоко вкоренилась у свідомість і світогляд українців.

Література:

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. – К., 1990. – Т. 1. – 583 с.
2. Слабеев І. С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні // Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст. – К., 1964. – 120 с.
3. Українське народознавство: Павч. посібник / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Львів, 1994. – 608 с.
4. Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. – Черкаси, 2004. – 92 с.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. – К., 1993. – 640 с.
6. Шевченко Т. Г. Альбом. – К., 1976. – 352 с.